

Этап – изобретения, т.е. создания новшества, воплощенного в какой-либо объект, материальный или духовный продукт – образец.

Этап – нововведения, на котором находит практическое применение полученное новшество, его доработка; завершается этот этап получением устойчивого эффекта от новшества.

После этого начинается самостоятельное существование новшества. В фазе использования новшества выделяются дальнейшие этапы:

Этап – распространения новшества, заключающийся в его широком внедрении, диффузии (распространения) новшества в новые сферы.

Этап – господства новшества в конкретной области, когда собственно новшество перестает быть таковым, теряя свою новизну. Завершается это этап появлением эффективной альтернативы или замены данного новшества более эффективным.

Этап – сокращения масштабов применения новшества, связанный с заменой его новым продуктом.

Приведенная выше линейная структура последовательно сменяющих друг друга этапов инновационного процесса представляет собой упрощенную схему реального его разветвления. Конкретный инновационный процесс не обязательно должен включать все рассмотренные этапы в их строгой последовательности и неразрывности. Указанные этапы могут иметь различную продолжительность.

Всё многообразие инновационных процессов авторы концепции нововведения (Лапин, Пригожин, Сазонов, Толстой) относят к двум наиболее значимым формам:

Простое воспроизводство нововведения, характеризующееся тем, что новшество создаётся лишь в той организации,

в которой его производство было впервые освоено; этот цикл включает следующие стадии: формирование предпосылок нововведения – потребности в нём, научное открытие, создание новшества, включая первое его освоение, распространение новшества среди пользователей, использование или потребление новшества.

Расширенное воспроизводство новшества характеризуется тем, что процесс изготовления новшества распространяется на многие организации, в этом цикле между созданием новшества и его распределением между пользователями добавляется стадия распространения методов производства новшества и форм его использования; широкое производство новшества, обеспечивающее насыщение потребности в данном новшестве. Полный жизненный цикл нововведений включает пять стадий: старт, быстрый рост, зрелость, насыщение, финиш или кризис.

В педагогической литературе выделяются два типа инновационных процессов в области образования:

Первый тип – инновации, происходящие в значительной мере стихийно, без точной привязки к самой порождающей потребности либо без полноты осознания всей системы условий, средств и путей осуществления инновационного процесса. Инновации этого рода не всегда связаны с полной научной обоснованностью, чаще они происходят на эмпирической основе, под воздействием ситуативных требований. К инновациям этого типа можно отнести деятельность учителей-новаторов, воспитателей, родителей и т.д.

Второй тип нововведений – инновации в системе образования, являющиеся продуктом осознанной, целенаправленной, научно культивируемой междисциплинарной деятельности [5].

Литература

1. Морозов Е.П., Подкасистый П.И. Подготовка учителей к инновационной деятельности. // Советская педагогика, 1991 г., № 10, -С. 88-93.
2. Сластенин В.А., Подымова Л.С. Педагогика: инновационная деятельность. -М.: 1997. -С. 66-72
3. Лапин Н.И., Пригожин А.И. и др. Нововведения в организациях. -М.: 1981.
4. Маркова А.К. Психология труда учителя. -М.: 1993.
5. Психологический словарь. -М.: 1997.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада «инновация» сўзининг келиб чиқиши, инновацияларнинг пайдо бўлиш сабаблари, шаклланиши, ривожланиши, шунингдек инновацион фаолиятнинг инсоният тараққиёти ривожланишидаги ўрни ҳақида маълумотлар келтирилган. Янгиларни ўргатувчи илм – инноватиканинг келиб чиқиши ва педагогик инновацияларнинг таълим тизимини тубдан ислоҳ қилишдаги ўрни ҳақида батафсил маълумот келтирилган.

РЕЗЮМЕ

В статье приводятся данные о происхождении слова «инновация», о причинах возникновения инновации, формировании, развитии, а также о роли инновационной деятельности в развитии прогресса человечества. Приводится подробная информация о происхождении науки об изучении нововведения – инноватике и о роли педагогических инноваций в реформировании системы образования.

SUMMARY

The article presents data on the origin of the word "innovation", the causes of innovation, formation, development, and the role of innovation in the development of human progress. The work contains detailed information about the origin of the science of the study of innovation - Innovation and the role of pedagogical innovations in the reform of the education system.

ӘДЕБИЙ-ИЛИМИЙ ХҲҲДАН ХӘМ ХҲҲҚЫҲЫЙ ТӘРБИЯ МӘСЕЛӘЛЕРИ

Е.К.Алламбергенов - ассистент оқытушы

Әжияз атындағы Нәкис мәмлекетлик педагогикалық институты

Таянч сўзлар: илимий виждон, узлуксиз таълим тизими, ҳуқуқий таълим-тарбия, кўчирмачилик, ўзганинг фикрини ўзлаштириш, адабий ўғирлик, муаллифлик ҳуқуқи.

Ключевые слова: научная сознательность, система непрерывного образования, правовое образование и воспитание, плагиатство, овладение чужой идеей, литературное плагиатство, авторское право.

Key words: scientific consciousness, system of continuous education, legal education and upbringing, plagiarism, to possess an idea of the other person, literary plagiarism, the author's right.

Хәзирги дәүирде бизиң мәмлекетимизде илимий-көркем дәретиўшилиқ мийнетке үлкен дыққат итибар қаратылып атырғанын, оның мәмлекетлик сиясат дәрежесине көтерілгенлигин атап өтсек болады. Сол ушын да биринши Президентимиз И.А.Каримов бул мәселеге айырықша кеўил аўдарып: «Егер, биз Өзбекстанымызды дүньяға танытпақшы, оның әйемги тарийхын хәм жаркын келешегин улығлап, оны әўладлар ядында мәңги сақламақшы болсақ, ең дәслеп уллы жазыўшыларды, уллы шайырларды, уллы дәретиўшилерди тәрбиялаўымыз керек» [1:140] деген еди.

Әлбетте, уллы дәретиўшилер өз-өзинен тәрбияланбайды. Олардың өсип жетилисиўинде шаңарақ, мектеп тәрбиясы менен жәмийетлик орталықтың атқаруғын хызмети айрықша болатуғыны хәммемизге аян. Деген менен, дәретиўшилиқ қәбилетти саналы хәм сапалы жетилистириўде жоқары оқыў орындарында алып барылатуғын тәлим хәм тәрбияның тутқан орны өз алдына. Бул орында биз биринши гезекте қәнигелик бойынша оқытылатуғын пән оқытыўшысының таланты, билими хәм шөлкемлестириўшилиқ уқыбының айрықша хызмет атқаратуғынлығын атап өтиўимиз керек.

Бирақ, оқыўшылар хәм талаба жаслар өзінде дәретиўшилиқ қәбилетти қәлиплестириўде тек қәнигелик билимлерге ғана қызығыўшылық пенен шекленбеўи керек. Олар өзлериниң дәретиўшилиқ мийнет ислеўге укыплы хәм ҳуқықлы екенлигин саналы түрде сезиниўи ушын мәлим дәрежеде ҳуқықый билимлер менен қурааланған да болыўи ләзим. Бул ушын ол биринши гезекте өзиниң дәретиўшилиқ мийнет пенен шуғылланыўға ҳақылы екенлигин, оның дәретиўшилиқ мийнет етиўи Конституция менен кепилленгенлигин билгени мақул.

Талабаның авторлық ҳуқық - норматив хўжетлерден де хабардар болғаны, оның дәретиўшилиқ мийнет пенен емин-еркин шуғылланыўына тийкар таярлап береді. Бул ҳуқық «Авторлық хәм түрлес ҳуқықлар ҳаққында» Қарақалпақстан Республикасы Нызамының 5-статьясында: «Авторлық ҳуқық дәретиўшилиқ жумыс нәтижеси болған илим, әдебият хәм көркем-өнер шығармаларына қатнаслы олардың максети хәм қадир-қымбаты, сондай-ақ, билдириў усылына қарамастан таралады» деп көрсетиледи [2:5].

Демек, дәретиўшиниң (ол, мейли, сўўретши художник пе, жазыўшы шайыр ма, илимпаз ба) хәр бир дәретпеси-

оның жеке мүлкі, оған хеш кимнің қол қатысуына, силтеме, сноска бермей, бір сөзін алып, қосылуына хақысы жоқ. Дөретиўшениң авторлық ҳуқықына суқ колларын урған ҳәр қандай шахс нызам алдында жуўапкер.

Усындай ҳуқықый тәрбия берийде лекциялық сабақлар менен бир қатарда әмелий шынығыў сабақларының да атқаратуғын хызметі айрықша. Мәселен, жасларға авторлық ҳуқық хақында теориялық билимлер бергенде, оны әмелий, турмысшаң мысаллар менен тастыйықлап барған мақсетке муўапық келеди. Бул орында әсиресе «әдебий-илимий ҳуждан», «авторлық ҳуқық», «әдебий урлық» термининлерин түсиндиргенде, илимий-теориялық билимлер менен әмелий-турмысшаң мысалларды көбирек салыстырып көрсеткен мақсетке муўапық болады.

Бул ушын ең дәслеп биз талабаға «әдебий-илимий ҳуждан, авторлық ҳуқық, әдебий урлық ямаса көширмешилик деген не?» деген сауалларға теориялық - терминологиялық жақтан жуўап берип алыўымыз керек. Себеби, айырым жаслар «бир еки қатар көшириўлерди қалған адамнан табыўға болады, бундай бир-еки қатар өзлестириўлер урлық емес» деп ойлайды, яғный, олардың пикиринше, әдебий урлық болыўы ушын бир шығарма тутасы менен көширилген болыўы керек. Ал, белгили рус шайыры Некрасов болса дәреге көрсетилмей алынған бир қатар қосықты да урлық деп есаплайды. Сонылықтан да ол өзиниң «Жасыл шайқым» топламына енгизилген айырым қосықларындағы Лермонтовтан алынған бир қатардың өзине-ақ сноска берип, оның Лермонтовтан алынғанлығын ескертип өтеди. Көрнекли Норвек шайыры Рольф Якобсенниң пикири де усындай. Ол, хәтте, көширип алмақ түўе, басканың пикири менен ойлаўды да, ойланыўды да урлық деп есаплайды.

Слушай, читай и пиши,

Только не думай чужими мыслями,

И не говори чужими словами, - деп ескертеди сонлықтан да ол.

Әдебиятлар

1. Каримов И.А. Жоқары мәнаўият - жеңилмес күш. -Ташкент: «Маънавият», 2008.
2. Авторлық хәм түрлес ҳуқықлар хақында Қарақалпақстан Республикасы Нызамы. -Нөкис: «Қарақалпақстан», 2004.
3. Энциклопедический словарь. -Москва: СЭ, 1988.

Мақолада узлуксиз таълим тизимидаги мактаб, ўрта махсус касб-хўнар таълими муассасалари ва олий ўқув юртларида таълим-тарбия олаётган ўқувчи ва талаба ёш ижодкорларда адабий-илимий виждон тушунчаларини шакллантиришда ҳуқуқий таълимнинг тутган ўрни хақида сўз боради.

В статье речь идёт о роли правового образования в развитии научной и литературной сознательности у учащихся школ и студентов средних специальных профессиональных образовательных учреждений и вузов в системе непрерывного образования.

The article deals with the role of legal education in the development of scientific and literary consciousness in the students of schools, secondary special professional and higher educational establishments in the system of continuous education.

ХАЛЫҚ ПЕДАГОГИКАСЫНДА ЖАСЛАРҒА АСТРОНОМИЯЛЫҚ БИЛИМ БЕРИЎ МАЗМУНЫ ХӘМ ОНЫҢ ТУРМУСЛЫҚ ӘХМИЙЕТИ

Ө.Алеуов – педагогика илимлериниң докторы, профессор

А.Бекимбетова – педагогика илимлериниң кандидаты

Бердақ атындағы Қарақалпақ мәмлекетлик университети

Таянч сўзлар: халқ педагогикасы, ақлий тарбия, астрономик тушунчалар, кўёш, ой, юлдузлар ҳаракати.

Ключевые слова: народная педагогика, умственное воспитание, астрономические знания, солнце, луна, движение звёзд.

Key words: national Pedagogics, mental education, astronomic knowledge, the sun, the moon, movement of stars.

Қарақалпақ халық педагогикасында ақыл тәрбиясын берий тәжрибелериниң үлкен бир саласы жасларға астрономиялық билимлер берий, аспан кубылыслары жөнинде түсиниклер қәлиплестирип, жердеги жаратылыс, табият хәм адамлардың тиришилиги көктеги күн, ай, жулдызлар ҳәрекеті менен белгили дәрежеде байланыслы екенлигин түсиндириўге үйретиўге қаратылған.

Инсан өмиринде оны қоршап турған пүткил болмыстың, тәбийий шараятлар менен атмосфера хәдийселериниң үлкен әҳмийетке ийе болғанлығы мәлим. Буны түсинген халық қоршап турған жаратылысты ерте дәуірлерден-ақ бақлап, үйренип келген. Адамлардың күнделикли тиришилик турмысы олардың астрономиялық хәм метеорологиялық бақлаўлар алып барыўына, ўақыт есабын жүргизиўине, бул бойынша топланған тәжрибелерди улыўмаластырып, мәлим жуўмақлар шығарыўына хәм усыған сәйкес турмыслық ислерин алып барыўға әдетлениўге мәжбүр етип отырған. Нәтийжеде, халықтың өзине тән астрономиясы, космографиясы, метеорологиясы хәм ўақыт есабын жүргизиў системасы жүзеге келе баслаған. Ўақыттың өтиўи менен адамлар ықлим хәм хаўа райының өзгериўиниң белгили бир ізбе-излик пенен ритм тийкарында жүзеге келиўин байқаўға ерискен. Олар хаўа райының өзгериске түсиў себеплерин хәм нызамлылықларын айқын анықлаў дәрежесинде болмаса

Әдебий урлықты шығыс классиклери де усылайынша түсинген. Мысалы, өзбек халқының ең уллы шайыры А.Наўайы (XV әсир) әдебий урлықлар көркем липасқа бөленген гөзаллық дүньясын қадирлеўдиң орнына сөзлерди бузып, мәнисине зыян келтиреді, шайырдың өз қосығын танып қалыўынан қорқпай, уялмай, өзлериниң усы өзлестирип алған қәлпеки дүньясы ушын атақ берийди гөзлейди, мактаў сөз күтеди, деп көрсетеди, яғный Наўайының пикиринше, сөзбе-сөз көширилмесе де, өзлестирип алынған хәм өзлестирген нәрсени жасырыўға урынған ҳәр қандай шығарма урлық.

Буннан шығатуғын жуўмақ: әдебий урлық - бул тек бир шығарманы толығы менен көширип алыў ғана емес, сол шығарманың мәлим бир киши бөлеклерин (ол, мейли, бир бап па, бир бет пе, бир абзац па, бир нешше көркем сөзлер дизбегі ме - бәри бир) өзиники етип өзлестирип, дәрегин көрсетпестен бузып қолланыў да деген сөз. «Плагиат, - делинеди бул хақында үлкен инциклопедиялық сөзликте, - вид нарушение прав автора. Состоит в не законном использовании под своим именем чужого произведения (науч., лит., муз.) или изобретения, рационализаторского предложения (полностью или частично) без указания заимствования» [3:1009].

Мине, усылайынша теориялық билимлер менен әмелий мысалларды жупкерлестирип, бир-бирин байланыслы түсиндириў сабақтың тәсиршеңлигин ғана күшейтип қоймастан, мазмунлық сапасын да арттырады.

Солай екен, талаба жасларда дөретиўшилик қәбилетти қәлиплестириўде қәнигелик тәлим-тәрбия менен бир қатарда ҳуқықый тәлим - тәрбияның да атқаратуғын хызметі айрықша. Себеби, ҳуқықый тәлим - тәрбия жаслардың дөретиўшилик мийнет пенен исенимли хәм еркин шуғыллануына үлкен илимий тийкар таярлап береді.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY